

SHAHRIXON PICHQCHILIGINING 300-YILLIK TARIXI VA SULOLA
AN'ANALARI: MIF, MATERIAL VA DAVLATLARARO ALOQALAR

Abdullokh Mukumjonov

Hunarmand

Annotatsiya

Shahrixon pichoqchilik maktabi uch asr davomida nafaqat maishiy ehtiyojni qondiruvchi buyumlar, balki ijtimoiy nufuz, sulolaviy xotira va hududiy identitetni tashuvchi ramziy obyektlar yaratib kelgan. Ushbu maqola pichoqni “regaliya” (marosimiy hokimiyat belgisi) sifatida talqin qilib, uning mifiy rivoyatlar (ustoz–shogird silsilasi, “ustoz qo‘li duosi”), marosimiy amaliyotlar (to‘y-sovg‘a, mehmonnavozlik, diplomatik tuhfa), material texnologiyalar (po‘lat tanlash, issiqlik ishlovi, naqsh va epigrafika) va zamonaviy iqtisod (turizm, kolleksion bozor, ko‘rgazmalar) bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Tadqiqot Maussning in‘om–hadya nazariyasi, regaliya va ramziy kapital (Bourdieu) yondashuvlari hamda “buyumlarning ijtimoiy hayoti” (Appadurai; Gell) doiralariga tayangan holda, yozma manbalar, muzey kataloglari, ustaxona dalalari (“fieldnotes”), metallografik kuzatuvlar va 1990–2025 yillar auksion hamda 2000–2025 yillar ko‘rgazma-qarz (loan) ma‘lumotlari asosida olib borildi. Asosiy natijalar: (1) sulolaviy uzluksizlik ustoz–shogird marosimlari va ishoraviy belgilar orqali pichoqning “huquq bilan ishlovchi” buyum sifatida qabul qilinishini mustahkamlaydi; (2) sovg‘a-diplomatiya, trofey va zamonaviy ko‘chma ko‘rgazmalar pichoqni transchegaraviy aloqalar “vositachisi”ga aylantiradi; (3) tekshirilgan provenyens va etik rivoyat (storytelling) zamonaviy meros bozorida qo‘shimcha qiymat yaratadi. UNESCO 2003 ICH konvensiyasi kontekstida ishlab chiqilgan boshqaruv–axloqiy takliflar (provenyens, marosimiy sezgirlik, mualliflik va raqamli kuratorlik) maqolaning amaliy xulosalarini tashkil etadi.

Kalit so‘zlar

regaliya; sovg‘a almashinuvi; ramziy kapital; metallurgiya; provenyens; meros diplomatiyasi; ustoz–shogird; Shahrixon maktabi

Kirish

Farg‘ona vodiysining hunarmandchilik landshafti ichida Shahrixon pichoqchiligi alohida maktab sifatida shakllanib, uch yuz yil davomida shakl–mazmun uyg‘unligi, konstruksiya–nafosat muvozanati va sulolaviy xotirani saqlab keldi. Pichoqlar bu yerda oddiy maishiy asbobdan ko‘ra kengroq — ijtimoiy sha‘n, ehson va mehmondo‘stlik marosimlarining “amal qiluvchi belgisi”dir. Ushbu maqola quyidagi savollarga javob izlaydi:

1. Pichoq qanday qilib mif (silsila), marosim (sovgʻa, duo), material (poʻlat, bezak) va iqtisod (savdo, turizm) oʻrtasida koʻprik vazifasini bajaradi?

2. Shahrixon pichoqlari tarixiy davrlarda qanday yoʻllar bilan almashgan (sovgʻa, zakaz, trofey, koʻchma koʻrgazma) va bu almashinuvlar qaysi diplomatik/ijtimoiy natijalarga olib kelgan?

3. Zamonaviy boshqaruv–axloqiy meʼyorlar (UNESCO ICH 2003) sharoitida merosni qanday targʻib va himoya qilish mumkin?

Nazariy asos: inʼom–hadya, regaliya va ramziy kapital

Inʼom–hadya nazariyasi (Mauss). Sovgʻa — shaxslar va guruhlar oʻrtasidagi majburiyat va xotirani tiklaydigan ijtimoiy mexanizm. Pichoq — ayniqsa marosimiy pichoq — “qarz” va “hurmat”ning tanaga singuvchi talqini. Regaliya va performativlik. Regaliya obyektlari (masalan, marosimda pichoqni tutish) hokimiyatni sahnaga qoʻyadi; takroriy marosimlar bilan u jamiyat koʻzida “ramziy kapital” toʻplaydi (Bourdieu 1986). Buyum agentligi. Appadurai (1986) va Gell (1998) boʻyicha buyumlar ijtimoiy munosabatlarni vositalaydi. Pichoq — tushunchaviy emas, amaliy agent: u bilan duo olinadi, mehmon kuzatiladi, faxriy sovgʻa qilinadi. Meros diplomatiyasi va “yumshoq kuch”. Zamonaviy davrda koʻchma koʻrgazmalar, usta–muzey hamkorliklari va litsenziyalangan nusxalar hududlararo tasavvur va aloqalarni shakllantiradi (Nye 2004; Cummings 2013).

Metodlar

1. Matnlar: xotiralar, toʻy–urfon marosim qoʻllanmalari, mahalliy tarixiy qaydlar;

2. Muzei va kolleksiya materiallari: kataloglar, inventar daftarlari, restavratsiya qaydlari;

3. Materialshunoslik: poʻlat tarkibi, issiqlik ishlovi, pichoqlarning mikrostruktur talqini (Williams 2012); epigrafika va naqsh tiplari (Grabar 1992; Alexander 2015);

4. Bozor va mobillik maʼlumotlari: 1990–2025 auksion yozuvlari; 2000–2025 yillarda Oʻzbekiston/EU/US oʻrtasidagi koʻchma koʻrgazma–qarzlari;

5. Suhbatlar va ustaxona kuzatuvlari: ustoz–shogird marosimlari, ish jarayonining standartlari (SOP), vosita–asbob sozlanishi;

6. Normativ kontekst: UNESCO 2003 ICH; milliy madaniy meros va eksport boʻyicha meʼyorlar.

Izoh: ayrim pichoqlar kompozit (keyingi dastalar, qayta qoplamalar) boʻlishi mumkin; bu holat etiketkalarda ochiq koʻrsatiladi. (Rasim A) (Rasim B)

Holat tahlillari

1) Sulolaviy silsila va “ustoz qoʻli duosi”

Shahrixonda pichoq ustaligini topshirish — faqat kasbiy malaka emas; u duo va ruxsat marosimlari bilan rasmiylashtiriladi. “Ustoz qoʻli” deb ataluvchi ishora pichoqni halollik, mehnat intizomi va mehmondoʻstlik timsoliga aylantiradi. Bu regaliya–

amaliyot takrorlangani sari pichoq ham “ramziy kapital” to‘playdi.

2) Bozor uchun shakl, marosim uchun ma’no

Ish pichoqlari (oshpazlik, chorvachilik), marosimiy pichoqlar (to‘y sovg‘asi, naqoratli dastalar), va esdalik–sovg‘a segmenti (turistik) — uch xil bozor qatlamini shakllantirdi. Har bir qatlamda bezak, material va qadoqlash qarorlari boshqacha, ammo “Shahrixoncha” dizayn grammatikasi (pichoqlik, bilak qulayligi, muzdek chiziqlar) saqlanadi.

3) Diplomatik almashinuvlar: tuhfa, trofey, ko‘rgazma

Tarixiy qatlamlarda pichoqlar sovg‘a sifatida qo‘shni saroy va hokimliklarga borib, ijtimoiy majburiyatlar zanjirini yaratgan. Mustamlaka va urush davrlarida esa ayrim namunalar trofeyga aylangan; zamonamizda ular ko‘rgazma–qarz orqali qayta “sayohat” qilmoqda. Bu mobillik — ilmiy hamkorlik, turizm va bozordagi narx–obro‘ni qayta konfiguratsiya qiladi.

4) Ustaxona–muzey hamkorliklari

Yaqin yillarda (2000–2025) muzeylar bilan hamkorlikda ish jarayonini hujjatlashtirish (foto/video, 3D skan), “tirik meros” ko‘rgazmalari va ustaxonadagi ochiq darslar yo‘lga qo‘yildi. Bu hamkorliklar etik rivoyat (storytelling)ni boyitadi, lekin ustalar muallifligi va motivlar ustidan rozilik–litsenziya masalalarini ham kun tartibiga olib chiqadi.

5) Andijon–Qo‘qon o‘qi

Andijon, Qo‘qon va Buxoro maktablari o‘rtasida naqsh, pichoqlik, qalpoq va g‘ilof tiplari almashinuvi kuzatiladi; ustalararo qarindoshlik va shogirdlik tarmoqlari stilistik migratsiyani tezlashtiradi. Bunda “mahalliylik”ni saqlash va bozordagi talabga moslashish o‘rtasida nozik muvozanat mavjud.

Materialiyatlar: po‘lat, issiqlik ishlovi, epigrafika va kompozit hayot

Po‘lat ekotizimi. Xomashyo tanlash (80CrV2, U7–U8 ekvivalentlari va h.k.), issiqlik ishlovi (qizdirish, tez sovitish, bo‘shatish) va kesuvchi qirrani yupqa tutish — Shahrixon pichoqlarining “kesish xulqi”ni belgilaydi. Qattiqlik–mustahkamlik muvozanati ustoz tajribasi bilan “his” qilinadi, ammo uni metallografiya ham tasdiqlaydi (Williams 2012).

Bezagi va yozuvi. O‘yma–naqsh, kumush/germetik qoplamalar, “ustoz tamg‘asi” va madhiy epigrafika (duo, dil so‘zi) pichoqqa rivoyat bog‘laydi (Grabar 1992; Alexander 2015).

Kompozitlik — yangilanish falsafasi. Dasta va g‘iloflar davr o‘tishi bilan almashtirilishi tabiiy: bu “soxta” emas, balki merosni uzluksiz yangilash amaliyoti. Etiketkada buni ochiq qayd etish — ilmiy va axloqiy talab (Oakeshott 1994).

Mobillik va diplomatiya: sovg‘a, trofey, “loan”

Sovg‘a–in‘om (Mauss). Pichoq sovg‘asi — qadrlash va majburiyat tilidir; u oilaviy va siyosiy rishtalarni mustahkamlaydi.

Trofey dilemmalari. Trofey boʻlgan buyumlarni koʻrsatishda etika muhim: gʻolibona diskurslarni muvozanatlab, manbaning ovozi eshutilishi lozim. Koʻchma koʻrgazma (loan) diplomatiyasi. 2000–2025 yillarda Oʻzbekiston–EU/US oʻrtasida koʻplab tematik koʻrgazmalar pichoqni “hikoya markazi” sifatida ishlatdi; shartnomalar iqlim–xavfsizlik–indemnifikatsiya bandlarini oʻz ichiga oladi (Cummings 2013).

Zamonaviy iqtisodiyotlar: provenyens, nusxa, usta–muzey kooperatsiyasi (Oʻzbekiston/Eropa Ittifoqi/Amerika Qoʻshma Shtatlari)

Narx va obroʻ. 1990–2025 auksion oynalarida provenyens (ustoz tamgʻasi, mashhur ustaxona, hujjatli kelib chiqish) bor pichoqlar ustama narx oladi; ilmiy etiketka va etik hikoya bu ustamani oshiradi (Appadurai 1986; Alexander 2015). Litsenziyalangan nusxalar. Muzey–usta hamkorligida tarixiy texnika bilan yasalgan, shaffof etiketkali nusxalar taʼlimiy va kolleksion bozorlar uchun qimmatli; bu jarayon mualliflik, motivlardan foydalanish roziligi va royalti modelini talab qiladi. Turizm va ommaviy axborot. “Tirik meros” koʻrgazmalari, ustaxona tashriflari, qisqa hujjatli filmlar va oshpazlik–hunarmand festivalari Shahrixon brendini xalqaro auditoriyaga chiqaradi.

Boshqaruv va etika: provenyens, marosimiy sezgirlik, mualliflik/litsenziya, raqamli kuratorlik

1. Provenyens tekshiruvi. Usta tamgʻalari, ustoz–shogird roʻyxatlari, eski foto/hisob-fakturalarni ochiq eʼlon qilish; kompozit qismlarni alohida qayd etish (Alexander 2015; UNESCO 2003).

2. Marosimiy sezgirlik. Diniy/urfoniy yozuvlar, marosimiy qoʻllanishlar boʻyicha mahalliy ahli-ilm va ustalar bilan maslahatlashuv; nozik timsollarni tijoratdan himoya qilish.

3. Mualliflik va litsenziya. Sulolaviy motivlarni nusxalashda rozilik, ham-yaratish va royalti mexanizmlari; usta ismlarini label va kataloglarda koʻrsatish (Grabar 1992).

4. Talqin halolligi. Tortishuvli atributsiyalar va kompozitlikni yashirmaslik (Oakeshott 1994).

5. Raqamli boshqaruv. Yuqori aniqlikdagi skan va hujjatlarni ochiq, lekin nazoratli litsenziyalar bilan berish; meta-maʼlumotlarda ustoz–shogird va marosim protokollari qaydi.

6. Adolatli iqtisod. Muzey–usta–galereya kelishuvlarida ulush, mualliflik, hambrending va eksport xarajatlarini adolatli taqsimlash.

Xulosa

Shahrixon pichoqchiligi — uch asrlik sulolaviy tajriba, marosimiy sahnalashtirish va material mahoratining uygʻun mahsuli. Pichoq mifni marosimga, marosimni esa koʻrinadigan materialga, materialni esa diplomatiya va iqtisodga bogʻlaydi. Kelgusida ilmiy–amaliy ishlar metallografik bazani kengaytirish, ustoz–shogird tarmoqlarining

raqamli atlasini yaratish va ko'chma ko'rgazmalar diplomatiyasida etik me'yorlarni chuqurlashtirishga qaratilishi lozim. Asosiy qoida o'zgarmaydi: buyum haqida rost gapirish, ustani sherik sifatida ko'rish va merosni jamoa bilan boshqarish.

Adabiyotlar

• **Alexander, David G.** 2015. *Islamic Arms and Armor in The Metropolitan Museum of Art* (Metropolitan san'at muzeyidagi islomiy qurol-aslaha va zirhlar). Nyu-York: The Metropolitan Museum of Art.

• **Appadurai, Arjun**, tahr. 1986. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* ("Narsalarning ijtimoiy hayoti": tovarlarga madaniy nigoh). Kembrij: Cambridge University Press.

• **Bourdieu, Pierre.** 1986. "The Forms of Capital." *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (J. G. Richardson tahriri ostida), 241–258. Nyu-York: Greenwood. (Kapitalning shakllari).

• **Cummings, Milton C.** 2013. *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey* (Madaniy diplomatiya va AQSh hukumati: sharh). Vashington, DC: Center for Arts and Culture.

• **Edge, David**, va **John Miles Paddock.** 1996. *Arms and Armor of the Medieval Knight* (O'rta asr ritsarlarining qurol va zirhlari). London: Bison/Salamander.

• **Gell, Alfred.** 1998. *Art and Agency: An Anthropological Theory* (San'at va agentlik: antropologik nazariya). Oksford: Clarendon Press.

• **Grabar, Oleg.** 1992. *The Mediation of Ornament* (Bezakning vositachiligi). Prinстон: Princeton University Press.

• **İnalçık, Halil.** 1973. *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300–1600* (Usmoniylar imperiyasi: klassik davr, 1300–1600). London: Weidenfeld & Nicolson.

• **Mauss, Marcel.** 1990 [1925]. *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. W. D. Halls tarj. Nyu-York: W. W. Norton. (Sovg'a: qadimgi jamiyatlarda almashinuvning mohiyati va sabablari).

• **Nye, Joseph S.** 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (Yumshoq kuch: jahon siyosatida muvaffaqiyat omillari). Nyu-York: PublicAffairs.

• **Oakeshott, Ewart.** 1994. *The Sword in the Age of Chivalry* (Ritsarlik davrida qilich). Vudbrij: Boydell.

• **Schimmel, Annemarie.** 1985. *And Muhammad Is His Messenger: The Veneration of the Prophet in Islamic Piety* (Va Muhammad Uning elchisidir: islomiy taqvoda Payg'ambar hurmati). Chapel Hill: University of North Carolina Press.

• **UNESCO.** 2003. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi Konvensiya). Parij: UNESCO.

- **Williams, Alan.** 2012. *The Sword and the Crucible: A History of the Metallurgy of European Swords Up to the 16th Century* (Qilich va tighel: XVI asrgacha Yevropa qilichlari metallurgiyasi tarixi). Leyden: Brill.
- **Williams, Alan.** 2003. “A Metallurgical Study of Some Viking Swords.” *Materials Characterization* 49(2): 123–135. (Ba’zi viking qilichlarining metallurgik tahlili).
- **Withers, Harvey, va Tobias Capwell.** 2010. *A Photographic Primer of European Swords* (Yevropa qilichlarining foto-qo‘llanmasi). Pul: Studio Jupiter/MOW Books.

- **Rasim.** A “*Milliy Uzbek pichog`i – damashq po`latidan yasalgan esdalik uchun*” – License: CC BY-SA 4.0 Photo by A. Mukumjonov

• Rasim. B “*Milliy Uzbek pichog’i*” – License: CC BY-SA 4.0 Photo by A. Mukumjonov